

Sport in collegeprogramma's 2014: van armoedebeleid tot zelfredzaamheid

Remco Hoekman

Pascal van der Bol

Sport in collegeprogramma's 2014: van armoedebeleid tot zelfredzaamheid

In opdracht van de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG) en mede mogelijk gemaakt door het ministerie van VWS

Remco Hoekman
Pascal van der Bol

Mulier Instituut
sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek

Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | I www.mulierinstituut.nl
E info@mulierinstituut.nl | T [@mulierinstituut](https://twitter.com/mulierinstituut)

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Doelstelling en onderzoeksaanpak	7
1.3	Leeswijzer	8
2.	Sportvermelding in collegeprogramma's	9
2.1	Sportparagraaf	9
2.2	Sportvermelding	10
2.3	Politieke kleur	12
2.4	Conclusie	13
3.	Context van sport	15
3.1	Verwevenheid andere sectoren	15
3.2	Middelen voor sport	17
3.3	Sportthema's	19
3.3.1.	Accommodaties	19
3.3.2.	Sportverenigingen	21
3.3.3.	Betaalbaarheid en toegankelijkheid sport	21
3.3.4	Beleidsprogramma's en overige aandachtsgebieden	22
3.4	Conclusie	23
4.	Slotbeschouwing	25
	Literatuur	29
	Bijlage 1: inwonersaantallen per gemeente	31
	Bijlage 2: zoektermen	35

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In 2010 heeft het Mulier Instituut in samenwerking met Vereniging Sport en Gemeenten (VSG) voor het eerst een overzicht gegeven van de positie van sport in gemeentelijke collegeprogramma's (Hoekman & Gijsbers 2010). Hiermee ontstond een goed beeld van de inbedding van sport in het lokale beleid, alsmede een overzicht van de ontwikkelingen die in het sportbeleid te verwachten waren voor de periode 2010-2014. Uit de analyse van de collegeprogramma's bleek dat enkele speerpunten de boventoon voerden in het lokale sportbeleid. In 2010 ging de meeste aandacht uit naar het accommodatiebeleid, en dan in het bijzonder het herzien van tarievenstelsels en het beter benutten van de sportaccommodaties, en naar het subsidiebeleid. De afgelopen jaren is gebleken dat gemeenten inderdaad met deze materie aan de slag zijn gegaan en dat de gemeentelijke bezuinigingsstrategieën op het terrein van sport ook vooral betrekking hadden op deze thema's (Hoekman 2010; Hoekman 2013). De VSG heeft de kennis uit de analyse van de collegeprogramma's kunnen benutten om de rol van belangenbehartiger goed vorm te geven, onder andere door tijdig in te spelen op de aanstaande ontwikkelingen die in de collegeprogramma's werden aangekondigd.

Nu een nieuwe collegeperiode is ingezet, heeft de VSG interesse getoond in herhaling van de analyse van collegeprogramma's. VSG heeft het Mulier Instituut opdracht gegeven om, op vergelijkbare wijze als in 2010, de positie van sport en invulling van het sportbeleid in de collegeprogramma's te analyseren voor de periode 2014-2018. Een aanvullende wens daarbij is om te bezien in hoeverre de positie van sport in de collegeprogramma's is veranderd ten opzichte van 2010. Afgevaardigden van NOC*NSF, NISB en het ministerie van VWS vormden, samen met VSG, de klankbordgroep voor het onderzoek.

1.2 Doelstelling en onderzoeksaanpak

Dit onderzoek heeft ten doel om inzicht te bieden in de huidige positie van sport binnen de collegeprogramma's van gemeenten en de verandering hierin in vergelijking met de collegeperiode 2010-2014.

Om een goede vergelijking te kunnen maken met het vorige onderzoek uit 2010 is een vergelijkbare systematiek van dataverzameling en analyse gehanteerd. Eenzelfde aantal collegeprogramma's is geanalyseerd en evenals in 2010 is sprake geweest van een random selectie van gemeenten voor het onderzoek, met uitzondering van de G4 (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht) die allen in het onderzoek zijn opgenomen. Voor de weergave van de onderzoeksresultaten hanteren we nagenoeg dezelfde vierdeling in gemeentegrootte als is gebruikt bij het onderzoek in 2010. Door de toevoeging van de collegeprogramma's van de gemeenten Tilburg en Eindhoven aan de analyses is de categorie van 70.000 tot 200.000 inwoners opgerekt naar 250.000 inwoners. Door deze wijziging blijft de G4 een aparte categorie. Naar verhouding zijn er ten opzichte van het vorige onderzoek minder gemeenten met minder dan 25.000 inwoners geanalyseerd en meer collegeprogramma's van gemeenten met 25.000 tot 70.000 inwoners en 70.000 tot 250.000 inwoners. Deze verschillen en de geanalyseerde gemeenten zijn terug te vinden in tabel 2.1 en bijlage 1. In totaal woont 48 procent van de Nederlandse bevolking in de gemeenten die meegenomen zijn in dit onderzoek. In 2010 betrof het 43 procent van de bevolking.

Voor de analyse is gebruikgemaakt van sportgerelateerde zoektermen om in de collegeprogramma's te bezien in hoeverre sport een rol speelt. Daarnaast is de context van de sportvermeldingen geanalyseerd.

De zoektermen die in 2010 zijn gehanteerd om de positie van sport binnen de collegeprogramma's te bepalen, en het belang van verschillende onderwerpen binnen het sportbeleid te identificeren, zijn ook nu benut. Wel zijn hier enkele zoektermen aan toegevoegd op basis van verwachtingen over het huidige beleidslandschap. Voorbeelden van aanvullende zoektermen zijn: samenwerking, open club, beheervormen en Jeugd sportfonds. Een compleet overzicht van de gebruikte zoektermen is te vinden in bijlage 2.

Verder dient ten aanzien van de analyse opgemerkt te worden dat in collegeprogramma's vooral wijzigingen in het beleid aandacht krijgen en niet zozeer aspecten die een voortzetting van het vigerende beleid zijn. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de aandacht zowel positief als negatief kan zijn, bijvoorbeeld doordat respectievelijk geïnvesteerd wordt in sport of bezuinigd wordt op sport. Desalniettemin geeft het een goede indicatie van een eventuele veranderende rol van sport op lokaal niveau.

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt het kwantitatieve deel van het onderzoek beschreven. Hierbij gaat het om de verrichte tellingen van sporttermen in de collegeprogramma's en de aanwezigheid van een aparte sportparagraaf. In hoofdstuk drie is aandacht voor de context waarin sport wordt geplaatst in de collegeprogramma's en de voornaamste aandachtspunten op sportgebied. In het vierde en laatste hoofdstuk volgt een korte slotbeschouwing waarin de uitkomsten in perspectief van andere onderzoeken worden geplaatst. Hierbij wordt onder andere gerefereerd aan de recessiepeiling bij gemeenten, waarbij gekeken is wat voor doorwerking de economische recessie heeft op het gemeentelijk sportbudget (Hoekman, 2013) en een analyse die NOC*NSF heeft verricht op collegeprogramma's van grote gemeenten (G32) en de gemeenten die onderdeel waren van de Sportcampagne (NOC*NSF, 2014).

2. Sportvermelding in collegeprogramma's

In dit hoofdstuk volgt een kwantitatieve beschouwing van de rol van sport in collegeprogramma's. Daarbij wordt, evenals in 2010, gekeken naar het aandeel gemeenten dat een aparte sportparagraaf heeft opgenomen in het collegeprogramma en het aantal keer dat de sportgerelateerde zoektermen voorkomen in de collegeprogramma's. Bij het presenteren van de uitkomsten maken we een vergelijking met de bevindingen uit 2010.

Tot slot gaan we in op de vraag of de samenstelling van het college van invloed is op de aanwezigheid van een sportparagraaf in het collegeprogramma en de mate waarin de benoemde zoektermen in deze collegeprogramma's voorkomen. Hiertoe geven we per politieke partij weer in hoeverre aandacht is voor sport in de collegeprogramma's waar zij medeauteur van zijn.

2.1 Sportparagraaf

In 2010 werd geconcludeerd dat er een breed draagvlak was voor sport op lokaal niveau. Sport was een belangrijke bijzaak in het totale spectrum van het gemeentelijk beleid. Dat mag positief genoemd worden voor een beleidsveld dat geen landelijk wettelijk kader kent. Ook in de huidige collegeprogramma's is een speciale plek ingeruimd voor sport. Evenals in 2010 heeft tweederde van de gemeenten een aparte sportparagraaf. Over het algemeen geldt: hoe groter de gemeente, hoe groter de kans dat een aparte sportparagraaf is opgenomen. Bij de kleine gemeenten heeft 54 procent van de collegeprogramma's een aparte sportparagraaf, terwijl bij de G4 alle gemeenten een aparte sportparagraaf hebben opgenomen in het collegeprogramma.

Tabel 2.1 Sportparagrafen in collegeprogramma's (in procenten)

	Totaal		< 25.000 inwoners		25.000–70.000 inwoners		70.000–250.000 inwoners		G4	
	2010 (N=107)	2014 (N=104)	2010 (N=37)	2014 (N=24)	2010 (N=44)	2014 (N=49)	2010 (N=22)*	2014 (N=27)	2010 (N=4)	2014 (N=4)
Aparte paragraaf	63	63	51	54	57	61	86	67	100	100
Sport genoemd	89	91	84	75	86	94	100	100	100	100

**in 2010 betrof deze categorie 70.000 tot 200.000 inwoners*

In totaal geldt dat 91 procent van de gemeenten in de collegeprogramma's aandacht heeft voor sport, in vergelijking met 89 procent in 2010. Dit percentage omvat niet alleen de vermeldingen binnen de speciale sportparagrafen, maar ook de aandacht voor sport binnen andere beleidsterreinen. Bij grotere gemeenten is in grotere mate aandacht voor sport binnen andere beleidsterreinen. Dit is mede het gevolg van omvangrijkere collegeprogramma's bij de grotere gemeente, waardoor er ruimte is om aandacht te besteden aan meer onderwerpen dan bij de kleinere gemeenten. Desalniettemin is ook bij driekwart van de kleine gemeenten aandacht voor sport binnen het collegeprogramma.

2.2 Sportvermelding

Door de faciliterende rol van de lokale overheid bij sport, speelt accommodatiebeleid een belangrijke rol bij gemeenten. Ongeveer 85 procent van de gemeentelijke uitgaven aan sport gaat naar sportaccommodaties (Hoekman e.a. 2011). Het komt dan ook niet als een verrassing dat sportvermeldingen in de collegeprogramma's veelal verband houden met sportaccommodaties. Evenals in 2010 wordt sportaccommodaties verreweg het vaakst genoemd in collegeprogramma's. We treffen nu in 79 procent van de collegeprogramma's een vermelding van sportaccommodaties aan. Dit aandeel is vergelijkbaar met 2010, maar het gemiddelde aantal vermeldingen per collegeprogramma ligt wel hoger in 2014 in vergelijking met 2010. In 2014 zijn er 313 vermeldingen ten opzichte van 276 vermeldingen in 2010.

Tabel 2.2 Tien meest genoemde sporttermen in collegeprogramma's

	Totaal gemeenten 2014 (N=104)		Totaal gemeenten 2010 (N=107)		
	%	Aantal*	%	Aantal*	
Sportaccommodaties	79	313	Sportaccommodaties	77	276
Sportverenigingen	64	209	Sportverenigingen	57	154
Bewegen	29	57	Bewegen	26	61
Zwembad	27	51	Sportbeleid	25	38
Samenwerking	26	40	Speelvoorzieningen	22	70
Sportstimulering	24	34	Zwembad	22	54
Beheervorm	23	32	Breedtesport	21	42
Jeugdsportfonds	21	24	Topsport	20	49
Gehandicaptensport	19	23	Sportdeelname	19	31
Buurtsportcoach**	17	25	Combinatiefunctionaris	18	28

* termen kunnen meerdere keren voorkomen per collegeprogramma

** de vermeldingen van buurtsportcoach en van combinatiefunctionaris zijn in 2014 samengenomen

Behalve voor sportaccommodaties is er relatief veel aandacht voor sportverenigingen in de collegeprogramma's. Dit was in 2010 ook al het geval: toen besteedde 57 procent van de collegeprogramma's aandacht aan sportverenigingen. Dit aandeel is nu licht toegenomen: 64 procent van de gemeenten benoemen sportverenigingen het collegeprogramma. Ook het totaal aantal keren dat er aandacht is voor sportverenigingen is toegenomen. Zwembad en bewegen blijken stabiele factoren in de top tien van meest genoemde sporttermen, met een redelijk vergelijkbare mate van aandacht voor deze termen in 2010 en 2014. Dat geldt ook voor de combinatiefunctionaris, die in 2014 onder de naam buurtsportcoach eveneens in de top tien staat. Het is een positief teken dat de buurtsportcoach (/combinatiefunctionaris) de positie heeft weten te behouden.

Belangrijke nieuwkomers in de top tien zijn: samenwerking, beheervorm, Jeugdsportfonds en de gehandicaptensport. Daarbij dient vermeld te worden dat samenwerking, beheervorm en Jeugdsportfonds in 2010 geen onderdeel waren van het onderzoek. Een nieuwe analyse op de collegeprogramma's uit 2010 laat echter zien dat het Jeugdsportfonds in 2010 maar in één collegeprogramma van een kleine gemeente was benoemd, terwijl beheervorm in 2010 in geen enkel collegeprogramma werd benoemd. Wel maakten in 2010 enkele gemeenten melding van voornemens tot privatiseren.

In zijn algemeen geldt dat meer sportgerelateerde termen worden vermeld in collegeprogramma's van de grotere gemeenten. Dit is deels het gevolg van de grotere omvang van deze collegeprogramma's,

waarbij het ook vaker voorkomt dat er een aparte sportparagraaf is opgenomen in het collegeprogramma (zie ook tabel 2.1).

Delen we de gemeenten in naar inwonersgrootte, dan zijn er verschillen zichtbaar in de top tien van meest genoemde termen (zie tabel 2.3). Accommodaties en verenigingen blijven de meest genoemde termen in de collegeprogramma's, maar andere woorden verschuiven of verdwijnen.

Bij de G4 is topsport de op een na meest genoemde term. Bij de grote gemeenten (70.000-250.000 inwoners) is topsport op de derde plek terug te vinden. Topsport neemt kortom een prominenter rol in bij de grootste gemeenten dan bij de kleine (minder dan 25.000 inwoners) en middelgrote (25.000-70.000 inwoners) gemeenten, waar topsport niet voorkomt in de top tien. Dit is te verklaren doordat topsportverenigingen en -accommodaties vaker in grotere steden liggen en topsportevenementen mede vanuit citymarketing, wat ook vaker genoemd wordt bij de G4 en bij grote gemeenten, de aandacht hebben.

In de collegeprogramma's van kleine en middelgrote gemeenten wordt het zwembad dan weer vaker genoemd. Het openhouden van de aanwezige zwembaden is voor veel deze gemeenten financieel een aandachtspunt, zeker wanneer als gevolg van gemeentelijke herindelingen meerdere zwembaden binnen de gemeentegrenzen zijn gekomen. Daarnaast vormen bij de kleine en middelgrote gemeenten de beheervormen een groter aandachtsgebied dan bij de grote gemeenten en de G4.

Tabel 2.3 Tien meest genoemde sporttermen in collegeprogramma's naar omvang van gemeente

Minder dan 25.000 inwoners (N=24)		25.000 tot 70.000 inwoners (N=49)		70.000 tot 250.000 inwoners (N=27)		Meer dan 250.000 inwoners (G4) (N=4)	
Term	Aantal	Term	Aantal	Term	Aantal	Term	Aantal
Accommodatie	66	Accommodatie	165	Vereniging	58	Accommodatie	26
Vereniging	30	Vereniging	108	Accommodatie	56	Topsport	14
Zwembad	22	Bewegen	31	Topsport	20	Vereniging	13
Beheervorm	9	Samenwerking	23	Bewegen	13	Evenementen	8
Samenwerking	6	Zwembad	19	Sportstimulering	12	Bewegen	7
Bewegen	6	Beheervorm	15	Samenwerking	11	Citymarketing	5
Sportstimulering	6	Sportstimulering	13	Jeugd sportfonds	10	Gehandicaptensport	4
Subsidies	5	Jeugd sportfonds	11	Citymarketing	10	Sportstimulering	3
Sportbuurtcoach	5	Buurt sportcoach	11	Gehandicaptensport	8	Zwembad	3
Bewegingsonderwijs	3	Gehandicaptensport	9	Buurt sportcoach	8	Duurzaamheid	3

Niet alle zoektermen kregen overigens de aandacht die verwacht was. Termen die geen aandacht of heel beperkt aandacht kregen zijn: bedrijfsport, fitness, beweegnorm, buurtscan, open club en de Wet Markt en Overheid. De beperkte aandacht voor de Wet Markt en Overheid is te verklaren, omdat gemeenten al in de afgelopen periode actie hebben moeten ondernemen om te voldoen aan de eisen die deze wet stelt aan de verhuur van sportaccommodaties. Gemeenten zouden te laat zijn als ze daar in de huidige collegeperiode nog mee aan de slag moeten gaan.

Ten slotte valt te constateren dat beleidsprogramma's van de rijksoverheid nagenoeg geen expliciete aandacht krijgen. Sport en Bewegen in de Buurt (SBB) wordt slechts één keer benoemd en het programma Veilig Sportklimaat komt niet voor in de collegeprogramma's. Dit sluit aan bij bevindingen in

2010, waar toen bijvoorbeeld het Olympisch Plan ook zelden expliciet werd genoemd in de collegeprogramma's.

2.3 Politieke kleur

Een nieuwe focus in dit onderzoek ten opzichte van 2010 is die op de gevolgen van de samenstelling van het college voor de positie van sport in collegeprogramma's. Hiertoe hebben we per politieke partij gekeken in hoeverre sport is ingebed in de programma's van de colleges waar ze onderdeel van zijn.

Tabel 2.4 Aandacht voor sport naar politieke partij

	Aparte sportparagraaf %	Gemiddeld aantal maal sport genoemd
CDA (N=70)	64	5,5
ChristenUnie (N=28)	75	5,8
D66 (N=50)	68	6,7
GroenLinks (N=24)	79	6,3
Lokale partijen (N=64)	56	4,4
PvdA (N=46)	72	7,2
SGP (N=9)	67	4,7
SP (N=21)	62	6,9
VVD (N=56)	59	5,8

De partij die relatief het vaakst in een coalitie zit die een aparte sportparagraaf opneemt in het collegeprogramma, is GroenLinks. In 79 procent van de collegeprogramma's waar GroenLinks medeopsteller van is, is een aparte sportparagraaf opgenomen. Kort daarop volgen de ChristenUnie (75%) en de PvdA (72%). Coalities waarin lokale partijen of de VVD zitting hebben, hebben het minst vaak een aparte sportparagraaf in het programma (resp. 56% en 59%).

Kijken we naar het gemiddeld aantal maal dat sport genoemd, dan scoren colleges met lokale partijen ook het laagst met gemiddeld 4,4 sportgerelateerde termen per collegeprogramma. Colleges waar de PvdA onderdeel van is, noemen met 7,2 keer per programma gemiddeld genomen het meeste aandacht voor sport. Dit heeft deels te maken met het feit dat de PvdA vaker deel uitmaakt van de coalities van de grotere gemeenten, terwijl lokale partijen relatief vaak zitting hebben in de colleges van de kleine gemeenten.

Tabel 2.5 Meest genoemde termen in collegeprogramma's wanneer onderstaande partij onderdeel is van college

	Drie meest genoemde termen*
CDA (N=70)	Bewegen, samenwerking, zwembad
ChristenUnie (N=28)	Zwembad, bewegen, beheervorm
D66 (N=50)	Bewegen, Jeugdsportfonds, zwembad
GroenLinks (N=24)	Beheervorm, samenwerking, topsport
Lokale partijen (N=64)	Samenwerking, bewegen, zwembad
PvdA (N=46)	Bewegen, Jeugdsportfonds, zwembad
SGP (N=9)	Bewegen, gehandicaptensport, beheervorm
SP (N=21)	Sportstimulering, beheervorm, Jeugdsportfonds
VVD (N=56)	Zwembad, samenwerking, bewegen

*De termen sportaccommodaties en sportvereniging zijn niet meegenomen in de analyse.

Bij de vergelijking van de meeste genoemde sporttermen per partij zijn de termen die in alle collegeprogramma's de boventoon voeren, te weten sportaccommodaties en sportverenigingen, buiten beschouwing gelaten. Hierdoor ontstaat een beter beeld van de verschillen tussen de politieke partijen. De verschillen concentreren zich vooral op de aandacht voor het Jeugdsportfonds. D66, PvdA en SP hebben relatief gezien in meer collegeprogramma's aandacht besteed aan dit thema dan de andere politieke partijen. Wanneer de SGP medeauteur is van een collegeprogramma, dan is de kans het grootst dat de gehandicaptensport daarin aandacht krijgt. Over de hele linie kan echter toch worden vastgesteld dat de verschillen tussen de politieke partijen beperkt zijn. Dit is mogelijk het gevolg van het politieke proces, waarbij de collegeprogramma's resulteren uit onderhandelingen tussen de betrokken politieke partijen en de daaruit voortvloeiende gezamenlijke uitgangspunten.

2.4 Conclusie

Sport neemt onveranderd een herkenbare positie in binnen de collegeprogramma's als belangrijke bijzaak. Tweederde van de gemeenten heeft een aparte sportparagraaf opgenomen en slechts 9 procent van de gemeenten besteedt in het collegeprogramma geen aandacht aan sport. Sport staat hiermee lokaal nog altijd in een brede belangstelling. De nadruk ligt op sportaccommodaties, sportverenigingen, het stimuleren van sport en bewegen, zwembadvraagstukken, lokale samenwerking, beheervormen en de betaalbaarheid van sport. Hierbij lijkt het weinig verschil te maken welke politieke partij onderdeel is van het college.

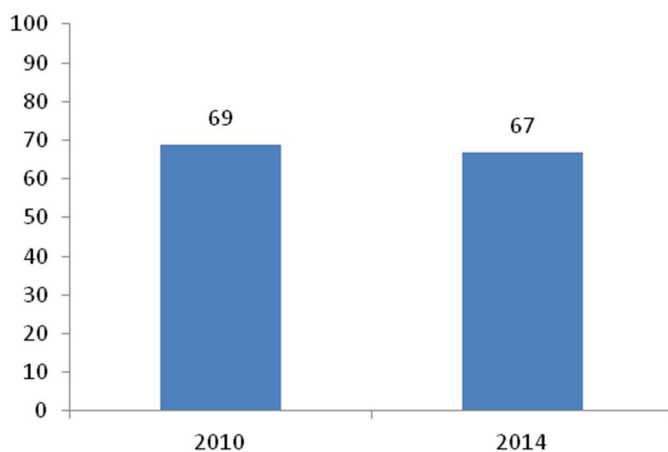
3. Context van sport

In het vorige hoofdstuk hebben we inzicht gegeven in de sporttermen die voorkomen in de collegeprogramma's en de mate waarin aparte sportparagrafen in de programma's aanwezig zijn. In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de context waarin sport benoemd wordt en het belang dat aan sport wordt gehecht op lokaal niveau. We gaan daarbij onder andere in op de mate waarin sport een rol speelt op andere beleidsterreinen. Verder bezien we of de vermeldingen van sport verband houden met bezuinigingen op sport, of dat het eerder gaat om investeringen in sport of de inzet van de instrumentele waarde van sport. Tot slot identificeren we op basis van de context van de sportvermeldingen in de collegeprogramma's de thema's die de komende jaren in het lokale sportbeleid de boventoon zullen voeren en in hoeverre dit afwijkt van de tendens tijdens de vorige collegeperiode 2010-2014.

3.1 Verwevenheid andere sectoren

In 2010 bleek sport vaak in verband te worden gebracht met andere beleidsterreinen. In 69 procent van de collegeprogramma's werd in 2010 bij het bespreken van een of meer beleidsterreinen verwezen naar sport. In 2014 is sport nog altijd sterk aanwezig in andere paragrafen dan de sportparagraaf. In 67 procent van de collegeprogramma's wordt sport benoemd bij andere sectoren.

Figuur 3.1 Aandacht voor sport in collegeprogramma's bij het bespreken van andere beleidsterreinen, 2010 en 2014 (in procenten van alle gemeenten)

Sport is evenals in 2010 niet meer alleen een doel op zich, maar wordt op andere beleidsterreinen veelvuldig benoemd als een van de middelen die bijdraagt aan het oplossen van problemen of realiseren van doelen op het betreffende beleidsterrein. Sportbeleid wordt daarbij niet zelden gepositioneerd als preventief beleid. *'Sport is van belang voor het algemeen welzijn en de gezondheid van mensen en wordt daarom door ons gestimuleerd'*, aldus een kleine gemeente. Een middelgrote gemeente geeft aan dat bij sport *'de link met gezondheid en meer specifiek de Wet Maatschappelijke Ondersteuning voor de hand [ligt]. Het is onze bedoeling dat mensen op het juiste spoor worden gezet om (preventief) aan hun gezondheid en participatie in de samenleving te werken.'*

Een andere middelgrote gemeente spitst het meer toe op de jeugd en geeft aan dat *‘sport- en cultuurdeelname bij uitstek middelen [zijn] om ervoor te zorgen dat jonge [inwoners] leren met elkaar om te gaan en elkaar te respecteren. In het kader van jeugdbeleid zou het wel eens een probaat instrument kunnen zijn om te voorkomen dat jongeren later in de problemen komen.’*

Vanuit het preventieve en curatieve karakter van sport, wordt sport meer algemeen in verband gebracht met diverse maatschappelijke vraagstukken, zoals het vergroten van de maatschappelijke participatie en het bevorderen van vitale en leefbare wijken. Ter illustratie stelt een kleine gemeente dat *‘Sport, cultuur en recreatie belangrijke elementen [zijn] voor het vasthouden en bevorderen van de gemeenschapszin en de onderlinge betrokkenheid.’* Terwijl andere gemeenten aangeven dat het sportbeleid is geïntegreerd in het gezondheidsbeleid of verwijzen naar de rol van sport in de gezondheidsketen: *‘Sport, bewegen en cultuur spelen in samenwerking met het onderwijs een belangrijke rol in de totale keten van gezondheid en zorg en dragen bij aan vitale wijken en kernen.’* Verder zijn er enkele voorbeelden van gemeenten die melden dat sport, bewegen en gezondheid onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn in het kader van Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG) of de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO).

Bij het vergroten van de maatschappelijke participatie wordt, meer dan in de vorige collegeperiode, verwezen naar het armoedebeleid en naar het Jeugdsportfonds. In een grote gemeente wordt bijvoorbeeld duidelijk vermeld dat om armoede te bestrijden geïnvesteerd wordt in het Jeugdsportfonds. *‘We gaan niet snijden in sociale budgetten, maar we binden de strijd aan met kinderarmoede. Ieder kind moet de beste kansen krijgen, kunnen sporten of een instrument leren bespelen. [...] Het Jeugdsportfonds en Jongerencultuurfonds gaan we uitbreiden en grotendeels structureel financieren.’* In paragraaf 3.3.3 wordt verder ingegaan op de aandacht voor minimaregelingen en het Jeugdsportfonds in de collegeprogramma’s.

Behalve bij maatschappelijke vraagstukken wordt sport ook veel genoemd in relatie tot onderwijs. De relatie met onderwijs is enerzijds gekoppeld aan de inzet van een buurtsportcoach of combinatiefunctionaris om sport en onderwijs aan elkaar te verbinden, en is anderzijds actueel door de inzet van een vakleerkracht bewegingsonderwijs of het behoud van schoolzwemmen. Gemeenten formuleren hun plannen rondom sport en onderwijs verschillend. Een coalitie van een middelgrote gemeente stelt zich ten doel dat *‘alle kinderen leren zwemmen en goed bewegingsonderwijs krijgen. Gemeentelijke voorzieningen zoals de combinatiefunctionaris en het Jeugdsportfonds worden indien nodig via scholen onder de aandacht gebracht.’*

Het bewegingsonderwijs op scholen wordt als belangrijke basis gezien voor sportstimulering en hiermee voor de breedtesport in de gemeente. Gemeenten zetten ook om die reden in op beter bewegingsonderwijs. Een grote gemeente geeft aan dit te doen in samenspraak met de sportwereld en is van plan om *‘in overleg met de sportwereld in [te] zetten op verdere stimulering van breedtesport. Onder andere door versterking [van de] rol [van de] vakleerkracht in bewegingsonderwijs.’* Andere gemeenten zien de combinatiefunctionaris als verbinder tussen onderwijs en sport en als waardevol voor het bewegingsonderwijs. *‘Wij zien er op toe dat de combinatiefunctionaris blijft, ook na het stoppen van de gemeentelijke bijdrage. Doel is waarborgen van kwalitatief hoogstaand bewegingsonderwijs.’* Hiermee is de aandacht voor bewegingsonderwijs en vakleerkrachten prominenter aanwezig dan in 2010. In 2010 werd namelijk geconcludeerd dat de aandacht bij sport en onderwijs vooral extern gericht was (o.a. combinatiefunctionaris en efficiënter ruimtegebruik) en niet intern op het verbeteren van het bewegingsonderwijs.

Tot slot leggen vooral de grote gemeenten een relatie met citymarketing. Hierbij wordt verwezen naar grote (top)sportevenementen die plaats vinden in een gemeente. Een G4-gemeente verwijst bij de citymarketing bijvoorbeeld naar een groot topsportevenement in de eigen stad: *‘Op het gebied van citymarketing willen we de positionering van [de stad] samen met alle partners in de stad [...] verder versterken door de samenwerking te intensiveren. Daarmee kunnen we de gastvrijheid van de stad met al haar voorzieningen (muziek, film, horeca, festivals) beter laten zien. [Het topsportevenement] is daarvoor de uitgelezen mogelijkheid en katalysator.’*

Alles overziend is sport allang geen geïsoleerd beleidsterrein meer op lokaal niveau. De kracht van sport wordt breed gedragen en sport krijgt nadrukkelijk aandacht op andere beleidsafdelingen. Onduidelijk is evenwel of dit ook gepaard gaat met investeringen in sport vanaf de begrotingen van deze andere beleidsafdelingen.

3.2 Middelen voor sport

De middelen die ten goede komen aan de sport op lokaal niveau zijn op basis van een analyse van de collegeprogramma's niet vast te stellen. Slechts een enkele gemeente geeft in het collegeprogramma een uitgewerkte begroting met de totale uitgaven aan onder andere sport. Verder geeft een minderheid van de gemeenten een financiële uitwerking van de beleidsvoornemens die zijn beschreven in het collegeprogramma. Hieruit is echter moeilijk op te maken wat de concrete consequenties zijn voor sport, doordat bijvoorbeeld aan de ene kant wordt gesproken van intensivering op sport, maar aan de andere kant een veel grotere ombuiging staat genoteerd op subsidies of accommodaties. Waar in de gemeentebegroting in het algemeen wordt gesproken van subsidies en accommodaties is het aannemelijk dat dit deels ook sportgerelateerde subsidies en tarieven van sportaccommodaties betreffen. Om een indicatie te kunnen geven van de ontwikkeling in de middelen die worden besteed aan sport moeten we dus afgaan op de geschreven teksten over bezuinigingen op of investeringen in sport.

In de betreffende teksten valt op dat maar beperkt gesproken wordt over investeringen in sport. De meeste gemeenten geven impliciet of expliciet aan dat de sport evenals andere beleidsterreinen getroffen wordt door bezuinigingen. Dit heeft deels te maken met het feit dat sport in de afgelopen jaren bij bezuinigingen is ontzien, maar ook met het gegeven dat sport geen wettelijk vastgelegde taak is voor de lokale overheid. Een middelgrote gemeente geeft bijvoorbeeld expliciet aan dat de 'vrije ruimte' van de gemeente bij sport een reden is om daarop te bezuinigen. *‘We richten ons voor de in 2015 te realiseren bezuinigingen vooral, maar niet uitsluitend, op die gebieden waar de meeste vrije beleidsruimte aanwezig is: openbare ruimte / grijs en groen, cultuur, sport en recreatie en welzijnsvoorzieningen.’* Daarbij constateren we een terugtrekkende overheid op het terrein van sport. Dit klinkt in de collegeprogramma's duidelijk door in de vele verwijzingen naar het overdragen van beheer van sportaccommodaties aan sportverenigingen of private partijen. Een grote gemeente verwoordt dit als volgt: *‘De keuze om als overheid los te laten, kan ook in de Sport verder worden doorvertaald. Hierbij kan gedacht worden aan o.a. verschuiven van eigendom van accommodaties naar gebruikers, het verschuiven van onderhoudstaken inclusief budget naar gebruikers en/of het gericht verhogen van tarieven voor volwassen sporters.’* De gemeenten kiezen ervoor om vooral regie te voeren en de uitvoering meer aan het particulier initiatief en aan de markt over te laten.

In een aantal collegeprogramma's wordt de omvang van de bezuinigingen op sport duidelijk. Een grote gemeente noemt bijvoorbeeld in haar pakket van maatregelen een aanvullende bezuiniging op sport van

een half miljoen euro. Om de bezuiniging te realiseren wordt de rol van de overheid ter discussie gesteld en wordt aangestuurd op een betere bezetting van sportaccommodaties. *‘We kijken hoe we de gebruikersdichtheid kunnen verhogen. Dit kan leiden tot het sluiten van accommodaties en het fuseren van clubs.’* Dit is ook bij een andere grote gemeente terug te zien, waar een bezuinigingstaakstelling van 1 miljoen euro structureel wordt genoemd. Die moet onder meer gerealiseerd worden *‘door meer efficiency [...] en meer eigen verantwoordelijkheid van sportverenigingen voor beheer en onderhoud van accommodaties’*.

Een ander signaal voor een afname van de middelen voor sport zijn de aangekondigde herijkingen van subsidiesystematieken of verwachte huurverhogingen. De rode draad hierbij is dat verenigingen meer moeten gaan doen om in aanmerking te komen voor directe of indirecte subsidie. Een kleine gemeente verwoordt dit als volgt: *‘Via het subsidiebeleid willen wij (sport)verenigingen stimuleren om zich op de gemeenschap [...] te richten met een terugverdienmodel bij maatschappelijke inzet. Marktconforme huren zijn hierbij uitgangspunt.’* Gemeenten gaan verenigingen stimuleren meer zelf te doen. Een middelgrote gemeente verwijst hierbij naar het zelfbeheer van de sportaccommodatie: *‘de sporttarieven zullen deze periode stijgen. We stimuleren het zelfbeheer van sportaccommodaties.’* Terwijl een grote gemeente eenzelfde boodschap afgeeft: *‘De komende jaren zullen de financiële middelen nog verder moeten worden herschikt. Het ter beschikking stellen van accommodaties tegen een te lage huur kan niet in stand worden gehouden. Van sportverenigingen zal worden verwacht dat zij steeds meer (financieel) op eigen benen komen te staan.’*

Andere collegeprogramma’s verwijzen meer impliciet naar aankomende bezuinigingen. Daarin wordt bijvoorbeeld gesproken over dat rekening gehouden moet worden met de financiële mogelijkheden of wordt een heroriëntatie op de taken van de gemeente aangekondigd. Zo laat een kleine gemeente optekenen dat ze de voorzieningen op sociaal-maatschappelijk, cultureel en sportief gebied in stand willen houden, maar meldt daarbij: *‘het spreekt vanzelf dat we daarbij wel rekening moeten houden met de financiële mogelijkheden van onze gemeente.’* Een middelgrote gemeente verwoordt het als volgt: *‘Ook het verenigingsleven, in het bijzonder de sport- en spelbeleving, bieden wij ondersteuning binnen financiële grenzen.’* Of er wordt in meer algemene termen gesproken over het heroverwegen van beleid zoals in deze kleine gemeente: *‘Beleid op gebied van cultuur en sport heroverwegen binnen de huidige mogelijkheden en het maken van goede afspraken met de sportraad, verenigingen en instellingen, die zich hier voor inzetten.’*

Ondanks de beoogde bezuinigingen of aanpassingen in beheerconstructies, subsidies en tarieven van de meerderheid van de gemeenten, zijn er ook enkele gemeenten die expliciet aangeven dat niet bezuinigd wordt op sport. Meestal betreffen dit wel gemeenten waar al een bezuiniging op sport heeft plaatsgevonden. Zo illustreren de volgende twee citaten uit collegeprogramma’s van twee kleine gemeenten: (1) *‘Sporten is van belang voor jong en oud(er). Nieuwe bezuinigingen op sportverenigingen zijn niet wenselijk.’* en: (2) *‘De coalitie is van mening dat de ondergrens is bereikt met de uitvoering van de eerder vastgestelde taakstellingen en de daarbij behorende bezuinigingen. Het verder naar beneden bijstellen van de welzijnssubsidies is niet wenselijk.’* Een positieve uitzondering is een grote gemeente die in sportvoorzieningen een belangrijk middel ziet om burgerparticipatie en zelfredzaamheid te versterken en zodoende hier extra in wenst te investeren: *‘Een beroep doen op de eigen kracht van de bewoners vereist dat de voorzieningen op het gebied van sport, cultuur, ontmoeting en onderwijs daar ook op zijn toegerust. Goede maatschappelijke voorzieningen zijn een belangrijke voorwaarde voor behoud en versterken van de zelf- en samenredzaamheid. Vandaar dat extra middelen worden toegekend aan juist deze voorzieningen.’*

Het aantal gemeenten dat voornemens is te investeren in sport is echter zeer beperkt. In de collegeprogramma's klinkt vooral door dat gemeenten, mede door de huidige financiële tijden en de decentralisaties of transities, efficiënter moeten gaan werken en meer taken en verantwoordelijkheden bij andere partijen willen neerleggen. Binnen de sport wordt de efficiëncyslag vooral gezocht in mogelijkheden om sportaccommodaties te clusteren, mogelijkheden om beheer en onderhoud over te dragen aan verenigingen en andere partijen, en het herijken van de subsidie- en tarievenssystematiek zodat deze meer sturingsmogelijkheden biedt.

3.3 Sportthema's

Als we het geheel van sportvermeldingen en de context waarin deze zijn geplaatst overzien, dan kunnen we enkele kernthema's identificeren voor het sportbeleid in de collegeperiode 2014-2018. Allereerst wordt duidelijk dat sportaccommodaties een belangrijk beleidsthema blijven, mede ook vanwege de wijzigingen in de gewenste beheervormen die in de vorige paragraaf al werden benoemd. Verder is, hierop aansluitend, veel aandacht voor sportverenigingen, die zelfstandig(er) en zelfredzaam zouden moeten worden en meer moeten samenwerken met andere partijen in het lokale speelveld. Daarnaast speelt de betaalbaarheid en toegankelijkheid van sport een belangrijke rol. Tot slot gaan we meer algemeen in op de rol van topsport, die vooral bij grote gemeenten aandacht krijgt, en op landelijk beleid, zoals het programma Sport en Beweging in de Buurt, Veilig Sportklimaat en de WMO.

3.3.1 Accommodaties

Evenals in 2010 gaat in 2014 de meeste aandacht uit naar sportaccommodaties. De aspecten waar aandacht voor is, zijn daarbij redelijk vergelijkbaar. Het gaat om het beter benutten van de huidige accommodaties, mede door het verhogen van de multifunctionaliteit, en om andere beheervormen. Wel valt op dat de aandacht voor andere beheervormen en het doorschuiven van onderhoudstaken naar verenigingen sterk is toegenomen. Verder is ook meer aandacht voor het sluiten van sportaccommodaties.

Diverse gemeenten geven aan dat kritisch gekeken moet worden naar het aanbod van sportaccommodaties. Daarbij is ook aandacht voor de locatie van de accommodaties en wordt gesproken van mogelijkheden tot clustering van accommodaties. In sommige gevallen is dit ingegeven door de voorziene demografische ontwikkeling, zoals bij deze middelgrote gemeente: *'In het kader van de krimp, ontgroening en vergrijzing gaan we de sportvoorzieningen centraliseren.'* In andere gevallen wordt meer in algemeenheid gesproken over een realistisch toekomstperspectief, waardoor clustering in beeld komt, zoals in de volgende kleine gemeente: *'Verder dient een realistisch toekomstperspectief voor de aanwezige sportaccommodaties te worden bepaald. Niet alleen verdient het afronden van het traject zelfwerkzaamheid, gezien de wenselijke kostenbeheersing, de aandacht. Tevens moet worden gekeken naar de haalbaarheid van een toekomstige clustering van [twee] sportparken.'*, of is een kleine gemeente nog zoekende en stelt het zichzelf een aantal vragen: *'Welke voorzieningen kunnen duurzaam in stand blijven en welke voorzieningen kunnen we beter concentreren in de grote dorpen? Welke alternatieve functies en activiteiten kunnen we onderbrengen in accommodaties?'* Dit zijn vragen die gegeven de demografische ontwikkeling en de financiële situatie actueel en relevant zijn op lokaal niveau.

Hetzelfde geldt voor grote gemeenten, waar de druk op de exploitatie van het maatschappelijk vastgoed een rol speelt, waardoor gestreefd wordt naar bundeling van het vastgoed. Een grote gemeente geeft daarbij aan dat *'door druk op de gemeentelijke financiën [...] we kritisch [moeten] kijken welke voorziening open blijft en welke niet'*. Diverse gemeenten maken melding van het bundelen of herstructureren van de sportvoorzieningen. Daarnaast is veel aandacht voor de multifunctionaliteit van accommodaties en de bezettingsgraden van de accommodaties. Belangrijk daarbij zijn een betere afstemming tussen lokale partijen en een bredere openstelling voor wijkgebruik. Gemeenten willen hier zoveel als mogelijk op sturen. Een middelgrote gemeente geeft aan dat *'multifunctioneel gebruik van de accommodaties krachtig [wordt] bevorderd'*, terwijl een G4-gemeente aangeeft de *'bezettingsgraad van accommodaties [te willen] verhogen en ruimte [te willen] bieden aan initiatieven op het gebied van zelfwerkzaamheid en zelfbeheer'*. Maar ook in kleine gemeenten wordt multifunctioneel gebruik van belang gevonden en wordt hier op ingezet: *'De samenwerking tussen en het samengaan van de sportverenigingen, en het multifunctioneel gebruik van faciliteiten wordt gestimuleerd. De gemeente neemt daarbij een faciliterende positie in en heeft zo weinig mogelijk eigen accommodaties in bezit en beheer.'*

Het overdragen van het beheer van sportaccommodaties komt in het bovenstaande al geregeld terug. Dit is dan ook een thema dat in een kwart van de collegeprogramma's aan bod komt. Een grote gemeente geeft dit als volgt weer: *'De ontwikkeling van sportief ondernemerschap wordt gestimuleerd. Onderzocht zal worden of economisch eigendom, exploitatie en onderhoud van sportaccommodaties in een sportkoepel kunnen worden ondergebracht.'* In de volgende middelgrote gemeente wordt het anders inrichten van beheer gekoppeld aan besparingsmogelijkheden die kunnen worden aangewend voor de bereikbaarheid van de sport, met name in de kleine kernen: *'Voor wat de sport betreft moet de rol van de gemeente herzien worden: van beheerder naar regisseur. Door het beheer van de accommodaties slimmer te regelen en de gemeente hier een teruggetrokken rol te laten vervullen, ontstaan besparingen. Die kunnen mede aangewend worden om sport voor iedereen bereikbaar te houden.'*

Verder valt bij het bestuderen van de rol van sportaccommodaties op dat zwembaden veel aandacht krijgen in de collegeprogramma's. Ongeacht de gemeentegrootte is het zwembad een specifieke accommodatie waar veel aandacht aan wordt besteed. Een derde van de collegeprogramma's heeft een zinsnede opgenomen over de zwemvoorziening in de gemeente. Dit is vermoedelijk mede ingegeven door de kosten van exploitatie en beheer van een zwembad en het belang dat burgers hechten aan de aanwezigheid van zwembaden (Bakker & Van der Werff 2013). Gemeenten spreken bij het vermelden van zwembaden in de collegeprogramma's veelal de intentie uit om het zwembad als basisvoorziening te behouden. Soms met de nuance dat dit dan wel binnen de financiële kaders moet passen of dat exploitatie-afspraken dienen te worden aangepast. Daarnaast is ook aandacht voor het privatiseren van het zwembad. In een enkel geval wordt gekeken wat mogelijkheden zijn om beheer en onderhoud aan vrijwilligers over te laten en of burgerinitiatieven op dit terrein succesvol kunnen zijn.

Tot slot is zichtbaar dat bij het faciliteren van sport ook de openbare ruimte nadrukkelijk in beeld komt bij gemeenten. Diverse gemeenten gaan in op het mogelijk maken van sport en bewegen in de openbare ruimte. Ze zijn zich ervan bewust dat niet al het sportgedrag zich in de sportaccommodaties afspeelt en dat inwoners dus ook gebaat zijn bij een voor sport en bewegen toegeruste inrichting van de openbare ruimte. Voor sport valt daarbij te denken aan het ontwikkelen van sportroutes, zoals bij deze grote gemeente gebeurt: *'Om ook de openbare ruimte voor sport te benutten worden nieuwe sportroutes uitgezet.'* Bij bewegen gaat het bijvoorbeeld over het beweegvriendelijk maken van de omgeving. Een

grote gemeente omschrijft dit als volgt: *'In een vroeg stadium moeten [inwoners], planologen en stedenbouwkundigen al meedenken over het inrichten van de openbare ruimte om te komen tot een bewegingsvriendelijke omgeving voor mensen van alle leeftijden.'*

3.3.2. Sportverenigingen

Van sportverenigingen wordt in de komende collegeperiode (nog) meer verwacht dan in de afgelopen collegeperiode. Allereerst worden meer voorwaarden gesteld aan het ontvangen van subsidies. Verenigingen worden geacht een grotere maatschappelijke rol te vervullen en activiteiten te ontplooiën om in aanmerking te komen voor subsidie. In een collegeprogramma van een middelgrote gemeente lezen we dat *'sportsubsidies afhankelijk [worden] gemaakt van het maatschappelijk rendement, inzet en benutting van de accommodaties'*. Een grote gemeente meldt dat er goede koppelingen mogelijk zijn tussen sport en maatschappelijke vraagstukken en vervolgt: *'wij ontwerpen hiervoor een meer gedifferentieerde subsidiestructuur, waarbij ook een bijdrage aan verenigingen mogelijk is, als zij bijdragen aan deze oplossingen'*.

Daarnaast wordt vaker van verenigingen gevraagd om onderhoudstaken of beheerstaken van accommodaties over te nemen van de gemeente. Een kleine gemeente geeft aan dat *'de nieuwe coalitie de zelfredzaamheid van verenigingen op het gebied van onderhoudswerkzaamheden [wil] stimuleren en [...] mogelijkheden [onderzoekt] tot verdere privatisering van sportaccommodaties'*.

Verder nemen de financiële verantwoordelijkheden voor verenigingen naar verwachting toe. Enerzijds doordat een deel van de gemeenten in de komende periode gaat verlangen dat verenigingen een groter deel van de werkelijke kosten van de sportaccommodaties gaan betalen. Anderzijds brengt het overhevelen van onderhouds- en beheertaken een grotere financiële verantwoordelijkheid voor verenigingen met zich mee. Gemeenten zijn ervan overtuigd dat verenigingen op deze terreinen een belangrijke rol kunnen vervullen. Een middelgrote gemeente stelt het volgende: *'Centraal in ons sportbeleid staat, dat we het gesprek aangaan met verenigingen. In de huidige tijd kunnen we als gemeente niet alles. Samen moeten oplossingen worden gevonden. Dat kan ook, want sportverenigingen hebben de veerkracht om ook zelf inbreng te leveren.'*

Daarnaast stimuleren gemeenten dat sportverenigingen beter samen gaan werken, en waar mogelijk accommodaties gaan delen, zodat efficiënter ruimtegebruik tot stand komt. Een kleine gemeente geeft aan dat *'het college samenwerking [stimuleert] tussen sportverenigingen en verenigingen [ondersteunt] die willen fuseren'*.

Meer in het algemeen kan gesteld worden dat de gemeenten in gaan zetten op het zelfredzamer maken van de sportvereniging. Sportverenigingen krijgen meer verantwoordelijkheden voor het onderhoud en beheer van accommodaties en worden geacht maatschappelijk actiever te zijn om in aanmerking te komen voor subsidies.

3.3.3. Betaalbaarheid en toegankelijkheid sport

Veel gemeenten hechten grote waarde aan de betaalbaarheid van sport. Dit leidt ertoe dat deze gemeenten bij maatregelen aangegeven dat deze niet ten koste mogen gaan van de betaalbaarheid van sport. Een middelgrote gemeente geeft dit nadrukkelijk aan: *'Als er een noodzaak is om verder te bezuinigen, mag dat niet tot gevolg hebben dat minder jongeren sporten. Dit betekent dat er voor*

hen die de contributie niet kunnen betalen, een vangnet moet zijn.’ Het Jeugdsportfonds wordt door veel gemeenten gezien als zo’n vangnet. In bijna een kwart van de collegeprogramma’s (zie tabel 2.2) wordt hier specifiek naar gerefereerd als middel om ervoor te zorgen dat iedereen kan sporten. Een grote gemeente maakt duidelijk dat *‘het Jeugdsportfonds wordt gepromoot als middel om sport voor kinderen bereikbaar en betaalbaar te maken’*. Maar ook in kleine gemeenten heeft het fonds de aandacht: *‘Wij hechten grote waarde aan het bereikbaar en betaalbaar houden van sport en cultuur voor onze jeugdige inwoners. Daarom gaan we het Jeugdsportfonds en het Jeugdcultuurfonds actief onder de aandacht van de doelgroep brengen.’* De aandacht voor het Jeugdsportfonds is niet alleen voorbehouden aan de sportparagrafen. Ook in paragrafen over het armoedebeleid werd meerdere malen verwezen naar het Jeugdsportfonds of de betaalbaarheid van sport.

In diverse gemeenten wordt niet alleen aandacht besteed aan minima maar ook aan andere doelgroepen: *‘We houden sport toegankelijk en betaalbaar met speciale aandacht voor jongeren, mensen met een lichamelijke of geestelijke beperking en voor minima.’* De jeugd is van oudsher een doelgroep in het sportbeleid. Het valt wel op dat mensen met een beperking nu meer aandacht krijgen dan in 2010. Vooral bij de G4 en de grote gemeenten, maar ook bij de middelgrote gemeenten, is aandacht voor de gehandicaptensport. Een middelgrote gemeente schrijft het volgende: *‘Wij vinden dat sportverenigingen ondersteund moeten worden om het sporten voor gehandicapten mogelijk te maken. De gemeente stimuleert de gehandicaptensport en helpt mee om accommodaties aan te passen als dat nodig is.’* In sommige gemeenten wordt dit regionaal opgepakt, zoals bij de volgende grote gemeente. *‘In overleg met regiogemeenten kijken we hoe we de topsport en de gehandicaptensport [...] gezamenlijk een impuls kunnen geven, vanzelfsprekend in aanvulling op de ambities van verenigingen zelf.’*

Mensen met een lager besteedbaar inkomen en mensen met een beperking lijken in het sportbeleid de komende periode specifiek aandacht te krijgen, naast de vaste doelgroep van jeugd. Gemeenten onderkennen hiermee dat de sportdeelname van mensen met een beperking achterblijft en dat door het duurder worden van de sport, mogelijk ook problemen gaan ontstaan bij de lage inkomensgroepen. Het lijkt de gemeenten er veel aan gelegen om ondanks de noodzakelijke bezuinigingen sport toch betaalbaar en toegankelijk te houden voor alle inwoners.

3.3.4 Beleidsprogramma’s en overige aandachtsgebieden

In de collegeprogramma’s is maar beperkt een weergave te vinden van de huidige beleidsprogramma’s van de rijksoverheid. Vermoedelijk deels omdat deze beleidsprogramma’s in de nieuwe collegeperiodes ongewijzigd worden voorgezet. Dit geldt bijvoorbeeld voor het programma Sport en Bewegen in de Buurt (SBB). Een kleine gemeente benoemt als enige dit programma in het collegeprogramma. *‘Door het aanbieden van het programma Sport en Bewegen in de Buurt willen we jongeren, ouderen en mensen met een beperking in beweging krijgen en houden.’*

Wel zien we in 17 procent van de collegeprogramma’s een verwijzing naar de buurtsportcoach (zie tabel 2.2) die onderdeel is van het grotere SBB-programma. Sommige gemeenten benadrukken in het collegeprogramma het belang van de buurtsportcoach voor het bereiken van de sportdoelen, zoals deze middelgrote gemeente doet: *‘Voldoende sporten en bewegen is een belangrijk speerpunt voor de coalitie. We blijven daarbij inzetten op het stimuleren van samenwerking tussen de betrokken partners (o.a. sportverenigingen, scholen, kinderopvang). Onze buurtsportcoaches fungeren daarbij als belangrijke intermediair en ondersteuner.’*

Binnen voornoemd kader past ook de aandacht voor de samenwerking tussen sportverenigingen en scholen. Een middelgrote gemeente verbindt dit met de mogelijkheden van een Brede School, waarbij ook een rol is weggelegd voor combinatiefunctionarissen: *‘Sport is met name voor de jeugd erg belangrijk en daarom zal de gemeente de samenwerking stimuleren tussen sportverenigingen en scholen. Daarbij wordt ook aandacht gegeven aan sportactiviteiten in de buitenschoolse en naschoolse opvang en bij het realiseren van Brede Scholen.’*

De beperkte aandacht voor beleidsprogramma’s gaat niet op voor de drie decentralisaties: AWBZ, participatiebeleid en jeugdzorg. In nagenoeg alle collegeprogramma’s wordt gerefereerd aan de decentralisaties of transities, maar sport wordt daarbij zelden genoemd. Sport wordt ook zelden in verband gebracht met de WMO. Wel wordt sport in meer algemene termen veelvuldig in verband gebracht met gezondheid(sbeleid) en wordt van sportverenigingen verwacht dat ze met partijen uit diverse sectoren samenwerken.

Tot slot wordt duidelijk dat topsport en topsportevenementen thema’s zijn die hoofdzakelijk zijn voorbehouden aan de G4 en de grote gemeenten. Deze gemeenten geven aan dat er in het beleid behalve voor breedtesport ook duidelijk aandacht is voor topsport. Daarvoor worden diverse redenen aangehaald met als voornaamste de uitstraling op de breedtesport. Een G4-gemeente meldt dat *‘de topsport een belangrijk voorbeeld [is] dat mensen kan inspireren meer te gaan bewegen’*. Een grote gemeente geeft aan dat topsport *‘een belangrijke aanvullende ambitie op de breedtesport [is] door zijn uitstraling naar toerisme, economie, en talentontwikkeling en [...] stimulerend[e werking] voor de breedtesport’*.

Daarnaast is het beleid gericht op het binnenhalen van topsportevenementen en het benutten van de aanwezige topsportinfrastructuur in de stad. Een G4-gemeente geeft aan dat *‘de ondersteuning van de vele talenten die de stad heeft en de daaruit voortkomende topsporters en topsportorganisaties die in deze accommodaties maximaal kunnen gaan presteren, van essentieel belang [is]. [...] We proberen om jaarlijks tenminste één groot internationaal aansprekend sportevenement naar [de stad] te halen.’* De aandacht voor aansprekende sportevenementen is overigens niet alleen voorbehouden aan de grootste gemeenten. Ook een aantal kleinere gemeenten willen zich hierop onderscheiden. Een middelgrote gemeente meldt het volgende: *‘Topsportevenementen met een hoge publiciteitswaarde blijven we stimuleren mede gelet op het spin-off-effect naar breedtesport en het economisch effect.’* In zijn algemeenheid zijn deze gemeenten overtuigd van de meerwaarde van topsportevenementen en voorzien ze voldoende rendement voor de breedtesport van deze investeringen in de topsport.

3.4 Conclusie

Mede vanwege het preventieve en curatieve karakter van sport, wordt sport in verband gebracht met maatschappelijke vraagstukken en zodoende benoemd binnen andere beleidsterreinen. Tweederde van de gemeenten heeft aandacht voor sport binnen andere beleidsterreinen. Ten opzichte van 2010 valt de toegenomen aandacht voor sport binnen het armoedebeleid op.

Het ontbreekt in de collegeprogramma’s aan een uitgewerkt overzicht van de uitgaven aan sport. In de tekst klinkt vooral door dat de uitgaven afnemen en gezocht wordt naar mogelijkheden om efficiënter te opereren. Daarbij wordt de aandacht gericht op clusteren van sportaccommodaties, mogelijkheden voor het overdragen van onderhoud en beheertaken van sportaccommodaties en het herijken van de subsidie- en tarievenstelsels. Meer in het algemeen kan gesteld worden dat gemeenten nastreven

om sportverenigingen zelfredzamer te maken en meer verantwoordelijkheden te geven bij het onderhouden en beheren van sportaccommodaties en sportverenigingen met behulp van subsidies willen stimuleren om maatschappelijk actiever te zijn.

Gemeenten hechten verder belang aan de betaalbaarheid en toegankelijkheid van sport en geven aan extra aandacht te laten uitgaan naar gezinnen met een laag inkomen en mensen met een beperking. Ongeveer een kwart van de gemeenten refereert aan het Jeugdsportfonds als middel om ervoor te zorgen dat iedereen kan sporten.

Beleidsprogramma's van de rijksoverheid worden niet tot nauwelijks expliciet genoemd in de collegeprogramma's. Wel komt de buurtsportcoach als onderdeel van het programma Sport en Bewegen in de Buurt aan bod in de collegeprogramma's. Sport wordt verder nauwelijks in verband gebracht met de decentralisaties, waaronder de WMO.

4. Slotbeschouwing

In dit afsluitende hoofdstuk vatten we eerst de belangrijkste bevindingen puntsgewijs samen, waarna de bevindingen meer uitgebreid in perspectief van ander onderzoek worden geplaatst.

Sport neemt onveranderd een herkenbare positie in binnen de collegeprogramma's als belangrijke bijzaak; 91 procent van de gemeenten heeft aandacht voor sport en 63 procent van de gemeenten heeft een aparte sportparagraaf opgenomen in het collegeprogramma.

De meeste aandacht gaat uit naar: sportaccommodaties (beheervorm/clustering/ multifunctioneel gebruik/zwembaden), sportverenigingen, lokale samenwerking, sport- en beweegstimulering en de betaalbaarheid van sport. Hierbij lijkt het weinig verschil te maken welke politieke partijen onderdeel uitmaken van het college.

Ten opzichte van 2010 is er in 2014 meer aandacht voor de betaalbaarheid van sport, andere beheervormen van sportaccommodaties en gehandicaptensport.

Topsport en topsportevenementen spelen een meer prominente rol in collegeprogramma's van de G4 en van grote gemeenten.

Kleine en middelgrote gemeenten hebben meer aandacht voor zwembaden en beheervormen.

Het ontbreekt aan inzicht in de ontwikkeling van de financiële middelen die ten goede komen aan de sport, vanwege de afwezigheid van uitgewerkte begrotingen. Wel wijzen de teksten van de collegeprogramma's op een afname van de uitgaven aan sport.

Gemeenten zetten vooral in op een aanpassing van de subsidiesystematiek en het overdragen van beheer en onderhoud aan sportverenigingen. Gemeenten streven daarbij naar het vergroten van de zelfredzaamheid van de sportverenigingen.

Landelijke beleidsprogramma's worden niet tot nauwelijks genoemd in de collegeprogramma's. Tevens wordt sport nauwelijks in verband gebracht met de decentralisaties, waaronder de WMO.

De hierboven geschetste hoofdconclusies komen in grote lijnen overeen met de uitkomsten van de analyse die NOC*NSF (2014) heeft verricht op de collegeprogramma's van de 32 grootste gemeenten (G32) en van 35 gemeenten die onderdeel waren van een maatwerkcampagne van het Sportcampagne TeamNL. Ook NOC*NSF stelt vast dat accommodatiebeleid de boventoon voert in de collegeprogramma's en dat sport nadrukkelijk in verband werd gebracht met andere beleidsterreinen. Op basis van de analyse spreekt NOC*NSF de zorg uit over de financiering van de sport en de invulling van de decentralisaties in samenwerking met sport. Dit wordt onderstreept door de voorliggende analyse waar sport buiten beeld lijkt te blijven bij de decentralisaties en alles erop wijst dat minder middelen op lokaal niveau ten goede gaan komen aan de sport. In de collegeprogramma's klinkt door dat de gemeenten efficiënter moeten gaan werken en meer taken en verantwoordelijkheden bij andere partijen willen neerleggen. Dit sluit aan bij de verwachtingen uit de *Recessiepeiling Sport*; 70 procent van de gemeenten was van plan om in de collegeperiode 2014-2018 te gaan bezuinigen op sport (Hoekman 2013).

Gemeenten gaven verder in de *Recessiepeiling Sport* aan de bezuinigingen vooral vorm te willen geven door het verhogen van tarieven, het aanpassen van subsidies van sportverenigingen en het doorvoeren van andere beheervormen (Hoekman 2013). Deze thema's zien we nu ook in de collegeprogramma's naar voren komen. Waar in 2010 slechts een enkele gemeente in het collegeprogramma melding maakte van aanpassingen in beheervorm, is beheervormen nu een van de meest genoemde termen. Het vraagstuk rondom beheervormen is actueler bij kleinere gemeenten dan bij de grotere gemeenten, zoals eerder ook bleek uit onderzoek naar exploitatie en beheer van buitensportaccommodaties (Bakker & Hoekman 2013). Aanpassingen in subsidies voor sportverenigingen zijn eveneens veel genoemd, waarbij

gerefereerd wordt aan het vergroten van de zelfredzaamheid van sportverenigingen. Tariefverhogingen krijgen minder de aandacht, maar kunnen deels verscholen zijn in de aanpassing van subsidies, aangezien de maatschappelijke tariefstelling voor sportaccommodaties een indirecte subsidie betekent voor de sportverenigingen.

Aanpassingen in beheervormen en het vergroten van de zelfredzaamheid van sportverenigingen wijzen op een terugtrekkende overheid. Terwijl burgers zich voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen juist hadden uitgesproken voor een blijvende steun van de gemeente aan sportverenigingen door de sportaccommodaties te onderhouden en beheren (Hoekman & Tiessen-Raaphorst 2014). De burger zag het liefst bezuinigingen op topsport, maar daar wordt in de collegeprogramma's niet tot nauwelijks over gesproken. Een reden hiervoor kan zijn dat in de vorige collegeperiode een duidelijke keuze werd gemaakt voor breedtesport boven topsport (Hoekman & Gijsbers 2010), waardoor de aandacht voor topsport reeds relatief gering is. Gemeenten zien eerder bezuinigingsmogelijkheden in een efficiënter ruimtegebruik door een toename van de multifunctionaliteit van accommodaties, de clustering van voorzieningen, de samenvoeging van verenigingen, en het benutten van de mogelijkheden van de openbare ruimte.

Afgaande op de financiële situatie bij de sportverenigingen (Stichting Waarborgfonds Sport 2013, Van Kalmthout e.a. 2013) en de uitgangspunten in de collegeprogramma's mag verwacht worden dat sport de komende periode duurder gaat worden voor de burger. Dit wordt onderkend door gemeenten, getuige de specifieke aandacht voor het Jeugdsportfonds en minimaregelingen om eventuele negatieve gevolgen hiervan weg te nemen. Naast de aandacht voor het Jeugdsportfonds valt de toegenomen aandacht voor de gehandicaptensport op in het kader van de toegankelijkheid van sport. De aandacht voor sport voor mensen met een beperking sluit aan bij de conclusies uit *(On)beperkt Sportief 2013* (Von Heijden e.a. 2013). Daarin wordt geconcludeerd dat er een duidelijk verschil is in deelname aan sport en een behoefte aan een betere (zichtbaarheid van de) sportinfrastructuur voor mensen met een beperking. Gemeenten zetten nu in samenwerking met lokale en regionale partijen in op een betere zichtbaarheid en toegankelijkheid van sport voor mensen met een beperking.

Van sportverenigingen wordt verwacht dat ze meer gaan doen in ruil voor de subsidie en/of tariefkorting die ze ontvangen. Het gaat hierbij voornamelijk om onderhoud en beheer van sportaccommodaties en een maatschappelijk actieve rol in de wijk of buurt, al dan niet in samenwerking met buurtsportcoaches of combinatiefunctionarissen. Dit sluit aan bij de 'open club'-gedachte van NOC*NSF (Van Maanen 2014) met maatschappelijk actieve sportverenigingen die hun deuren openzetten voor de samenleving en samenwerken met diverse partijen in de wijk, waardoor ze van waarde zijn op het terrein van arbeidsintegratie, onderwijs, welzijn en zorg (NISB 2014). Belangrijk aspect hierbij is de zelfredzaamheid van verenigingen.

De vraag is waar de grenzen liggen voor een sportvereniging, als vrijwillige organisatie, in de samenwerking binnen het maatschappelijk speelveld en het overnemen van onderhoud en beheertaken van de gemeente. Dat niet iedere vereniging hiervoor geschikt is, lijkt evident. Dit wordt onderschreven door NOC*NSF (2014), die stelt dat gemeenten de visie hierop meer moeten uitwerken en goed moeten nadenken over welke sportvereniging daar geschikt voor is en wat nodig is om een sportvereniging een extra maatschappelijke rol goed te laten vervullen.

Samenvattend concluderen we dat in de huidige collegeperiode het sportbeleid zich zal toespitsen op (1) accommodatievraagstukken (overdragen onderhoud en beheer, clustering/planning/spreiding,

multifunctionaliteit) met speciale aandacht voor zwembaden, (2) maatschappelijk actieve en zelfredzame sportverenigingen, (3) betaalbaarheid en toegankelijkheid van sport (aandacht voor minimagroepen en mensen met een beperking) en (4) stimuleren en versterken van de samenwerking op lokaal niveau, onder andere met de inzet van buurtsportcoaches in de wijk en op scholen. De preventieve en curatieve waarde van sport wordt breed onderkend, waardoor sport ook aandacht krijgt bij andere beleidsafdelingen in het gemeentehuis. De rol van sport in de WMO en bij andere decentralisaties lijkt echter voorlopig zeer beperkt te blijven. Het is aan de sportsector om zich nadrukkelijker kandidaat te stellen om een rol van betekenis te gaan spelen bij de decentralisaties in het sociaal domein en hierbij voort te borduren op de beschikbare goede voorbeelden (Sport & Bewegen in de Buurt 2014).

Literatuur

- Bakker, S. & Hoekman, R. (2013). *Exploitatie en beheer van buitensportaccommodaties: factsheet*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Bakker, S. & Van der Werff, H. (2013). Beleid, eigendom, beheer en exploitatie. In: Van der Werff, H. & Breedveld, K. (red). *Zwemmen in Nederland. De zwemsport in al zijn facetten nader belicht*. (pp. 182-199). Utrecht/ Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Hoekman, R. & Gijsbers, M. (2010). *Sport in collegeprogramma's: belangrijke bijzaak. Analyse van sport in collegeprogramma's gemeenten 2010-2014*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R. & Tiessen-Raaphorst, A. (2014). *Sport en GR2014: burgers over lokale sportstandpunten en sportbeleid*. Utrecht/Den Haag: Mulier Instituut/Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- Hoekman, R. (2010). *Recessiepeiling gemeenten 2010: doorwerking economische recessie op gemeentelijk sportbudget*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R. (2013). *Recessiepeiling gemeenten 2013: doorwerking economische recessie op gemeentelijk sportbudget*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hoekman, R., Collard, D. & Cevaal, A. (2011). *Sportinfrastructuur in Nederland: quickscan sportaccommodaties en sportorganisaties*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- NISB (2014). *De plus van de open club. De maatschappelijk actieve sportvereniging als kansrijk alternatief in zorg, welzijn, arbeidsintegratie en onderwijs*. Ede: NISB.
- NOC*NSF (2014). *Gemeenten in beweging. Onderzoek naar de positionering van sport in de gemeentelijke coalitieakkoorden 2014-2018*. Arnhem: NOC*NSF.
- Sport & Beweging in de Buurt (2014). *Het speelveld van decentralisaties: kansen voor sport en bewegen in het sociaal domein*. VSG: Den Haag.
- Stichting Waarborgfonds Sport (2013). *Financiële status sportverenigingen in 2013 verder achteruit*. Url: <http://www.sws.nl/nieuws/33-verenigingen/136-financiele-status-sportverenigingen-in-2013-verder-achteruit> (bezoekt op 11-07-2014).
- Van Kalmthout, J., Van der Werff, H., Veerman, H. & Daamen, T. (2013). *SportAanbiedersMonitor 2012: facts & figures*. Arnhem: NOC*NSF/Mulier Instituut.
- Van Maanen, S. (2014). Elke buurt een open club. In: *Sport & Strategie* 8/1: 36-37.
- Von Heijden, A., Van den Dool, R., Van Lindert, C. & Breedveld, K. (2013). *(On)beperkt Sportief 2013. Monitor sport- en beweegdeelname van mensen met een handicap*. Utrecht/ Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Bijlage 1: inwonersaantallen per gemeente

Gemeente	Provincie	Omvang gemeente
Gemeenten met minder dan 25.000 inwoners		
Renswoude	Utrecht	4928
Haarlemmerliede	Noord-Holland	5547
Mook en Middelaar	Limburg	7783
Onderbanken	Limburg	7882
Beemster	Noord-Holland	8919
Marum	Groningen	10350
Voerendaal	Limburg	12447
Texel	Noord-Holland	13566
Winsum	Groningen	13843
Staphorst	Overijssel	16365
Zandvoort	Noord-Holland	16588
Naarden	Noord-Holland	17201
Ommen	Overijssel	17370
Bergeijk	Noord-Brabant	18250
Westerveld	Drenthe	18902
Alblasserdam	Zuid-Holland	19882
Bunschoten	Utrecht	20547
Brummen	Gelderland	21169
Tubbergen	Overijssel	21216
Zundert	Noord-Brabant	21374
Woensdrecht	Noord-Brabant	21654
Zwartewaterland	Overijssel	22148
Wijk bij Duurstede	Utrecht	23031
Cuijk	Noord-Brabant	24780
Gemeenten met 25.000 tot 70.000 inwoners		
Stein	Limburg	25348
Duiven	Gelderland	25580
Borger-Odoorn	Drenthe	25633
Dinkelland	Overijssel	25937
Ermelo	Gelderland	26080
Geldermalsen	Gelderland	26339
Nunspeet	Gelderland	26707
Aalten	Gelderland	27030
Krimpen aan den IJssel	Zuid-Holland	28814
Edam-Volendam	Noord-Holland	28934
Aalsmeer	Noord-Holland	30792
Deurne	Noord-Brabant	31669
Maassluis	Zuid-Holland	32097
Papendrecht	Zuid-Holland	32140
Oldenzaal	Overijssel	32152

Gemeente	Provincie	Omvang gemeente
Zevenaar	Gelderland	32254
Stadskanaal	Groningen	32793
Midden-Drenthe	Drenthe	33368
Twenterand	Overijssel	33939
Hof van Twente	Overijssel	34987
Gorinchem	Zuid-Holland	35252
Hellendoorn	Overijssel	35697
Teylingen	Zuid-Holland	35723
Coevorden	Drenthe	35771
Oldambt	Groningen	38558
Zuidplas	Zuid-Holland	40878
Wijchen	Gelderland	41010
Tiel	Gelderland	41729
De Bilt	Utrecht	42013
De Ronde Venen	Utrecht	42648
Venray	Limburg	43120
Peel en Maas	Limburg	43298
Vlissingen	Zeeland	44450
Barendrecht	Zuid-Holland	47375
Hollands Kroon	Noord-Holland	47501
Rijswijk	Zuid-Holland	47680
Weert	Limburg	48727
Woerden	Utrecht	50607
Heerhugowaard	Noord-Holland	53246
Oosterhout	Noord-Brabant	53733
Barneveld	Gelderland	54176
Hoogeveen	Drenthe	54680
Terneuzen	Zeeland	54711
Doetinchem	Gelderland	56350
Roermond	Limburg	57030
Lansingerland	Zuid-Holland	57188
Nieuwegein	Utrecht	61017
Capelle aan den IJssel	Zuid-Holland	66177
Bergen op Zoom	Noord-Brabant	66423
Gemeenten met 70.000 tot 250.000 inwoners		
Vlaardingen	Zuid-Holland	71059
Hoorn	Noord-Holland	71741
Lelystad	Flevoland	76170
Roosendaal	Noord-Brabant	76930
Purmerend	Noord-Holland	79552
Hengelo	Overijssel	80975
Sudwest-Fryslan	Friesland	84258
Hilversum	Noord-Holland	86574

Gemeente	Provincie	Omvang gemeente
Sittard-Geleen	Limburg	93806
Delft	Zuid-Holland	99973
Venlo	Limburg	100381
Alphen aan den Rijn	Zuid-Holland	106809
Emmen	Drenthe	108003
Leeuwarden	Friesland	108113
Dordrecht	Zuid-Holland	118716
Leiden	Zuid-Holland	121199
Maastricht	Limburg	122331
Zwolle	Overijssel	123211
Zaanstad	Noord-Holland	150911
Amersfoort	Utrecht	150943
Haarlem	Noord-Holland	155205
Enschede	Overijssel	158542
Breda	Noord-Brabant	179999
Almere	Flevoland	196156
Groningen	Groningen	198108
Tilburg	Noord-Brabant	210382
Eindhoven	Noord-Brabant	220782
Gemeenten met meer dan 250.000 inwoners (G4)		
Utrecht	Utrecht	328577
Den Haag	Zuid-Holland	508592
Rotterdam	Zuid-Holland	618467
Amsterdam	Noord-Holland	810909

Bijlage 2: zoektermen

Sport, -vereniging, -club, -accommodatie, -voorziening, -organisatie, -evenementen, -stimulering, -bedrijf, -deelname

Speelpleinen, playgrounds, Cruyff courts

Namen van tien grootste takken van sport

Zwemmen, zwemsport, zwembad, schoolzwemmen

Topsport, -evenementen, betaald voetbal, BVO, stadion, citymarketing

Bewegen, actieve leefstijl, NNGB, overgewicht

Olympisch Plan, OP2028, CTO, RTC, NTC, open club

BOS, BSI, NASB, Sport en Bewegen in de Buurt, Veilig Sportklimaat

Combinatiefunctionarissen, combinatiefuncties, buurtsportcoach, buurtscan

Vakleerkrachten, bewegingsonderwijs, sportactieve school, schoolsport

Tarieven, subsidies

Beheervorm, privatiseren, verzelfstandigen

Multifunctionele accommodatie, clustering

Duurzaam, zelfredzaam, samenwerking, samenwerken

Vrijwilligers, burgerinitiatief, participatie

Bezuinigen, Jeugdsportfonds

Krimp

Wet Markt en Overheid

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl